

Η ΟΛΙΓΩΤΕΡΟ ΟΔΥΝΗΡΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

Μνήμη Βασίλη Ξανθόπουλου και Στέφανου Πνευματικού

Στις 27 Νοεμβρίου του 1990, ένας πρώην μεταπτυχιακός φοιτητής δολοφόνησε με κυνηγετική καρμπίνα κατά τη διάρκεια βραδινού μαθήματος στο Πανεπιστήμιο Κρήτης τον Βασίλη Ξανθόπουλο και τον Στέφανο Πνευματικό, προικισμένους δασκάλους και ερευνητές. Μόλις είχα αναλάβει την Πρυτανεία. Ο Βασίλης ήταν φίλος μου από παλιά -είχαμε εκλεγεί μαζί καθηγητές- και με τον Στέφανο κάναμε σχέδια για τις ευρωπαϊκές μας δραστηριότητες. Ο χαμός τους, και με τον τρόπο που έγινε, συγκλόνισε το πανεπιστήμιο και την προσωπική μου ζωή. Έζησα μια βαθύτατη οδύνη που έπρεπε να 'ναι σιωπηρή, ενός κλάματος που από ανάγκη ήτανε βουβό, αφού όλοι περίμεναν από μένα κουράγιο και ηγετική ευθύνη. Ούτε σήμερα έχουν λείψει οι εφιάλτες ή το γιατί. Στη μνήμη των ανθρώπων αυτών που χάθηκαν άδικα, με την πρωτοβουλία φίλων τους από το Ερευνητικό Κέντρο Κρήτης καθιερώθηκε ένα ετήσιο βραβείο «Εξαιρετης πανεπιστημιακής διδασκαλίας». Το κείμενο που ακολουθεί είναι η ομιλία μου κατά την πρώτη απονομή του βραβείου, στις 6-12-1991, στην αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η ολιγότερο ίσως οδυνηρή θεώρηση του θανάτου είναι ότι αποτελεί το όριο, πέραν του οποίου αναδεικνύεται η πραγματική αξία εκείνου που χάθηκε.

Για τον Στέφανο και τον Βασίλη, τους ερευνητές, τους δασκάλους και τους ανθρώπους, τούτο ισχύει με αδιάψευστη βαρύτητα. Στο Πανεπιστήμιο και το Ερευνητικό Κέντρο Κρήτης δεν κυκλοφορεί απλώς ο ίσκιος τους. Είναι φορές που αισθανόμαστε την παρουσία τους το ίδιο όπως τότε, έτοιμους για τα σπουδαία της επιστήμης ή της Παιδείας. Καθώς μάλιστα ο τόπος αυτός την Παιδεία -και εννοώ την πραγματική Παιδεία, όχι τα ψευδεπίγραφα της- έχει όσο ποτέ ανάγκη, οι ίσκιοι του Βασίλη και του Στέφανου αίρονται πάνω από το Πανεπιστήμιο Κρήτης και συνιστούν, η ζωή και ο θάνατός τους, σύμβολα αξεπέραστα του Έθνους. Όταν λοιπόν κάποτε το Έθνος ανακαλύψει ότι αυτή την εποχή του κονιορτού έζησαν άνθρωποι παρόμοιας ποιότητας και οράματος, θα σταθεί γονυκλινές -όπως έπραξε και για άλλους του παρελθόντος. Όμως εδώ ο θάνατος, που επισυμβαίνει την ώρα εθελουσίου μαθήματος και από φοιτητή που είχε πολλαπλά ευεργετηθεί, αποκτά διαστάσεις που μέσα στην υπερβατική τους τραγικότητα αποπλίζουν το νου. Την ώρα εκείνη δολοφονείται η Ελλάδα όχι η Ελλάδα του συρμού και της επιφάνειας, αλλά η παράλληλη Ελλάδα, η μόνη Ελλάδα. Αυτήν τη διάσταση έχουν την πρόθεση να αναδείξουν τα όσα ταπεινά έχω να πω σήμερα, με την ευκαιρία που απονέμεται το πρώτο βραβείο εξαιρετης πανεπιστημιακής διδασκαλίας στο όνομα του Βασίλη Ξανθόπουλου και του Στέφανου Πνευματικού.

Ελπίζω ότι θα μου συγχωρηθεί το τόλμημα. Ωστόσο ο κύριος άξονας της ομιλίας δεν είναι αυτή καθ' εαυτή η δικαιολόγηση ενός παρόμοιου βραβείου, που για όσους γνώρισαν τον Στέφανο και τον Βασίλη είναι περίπου αυτονόητη. Αυτό που προέχει είναι η δικαιολόγηση του βραβείου απέναντι στο μέλλον το Ελληνικό, που οι πολλοί περιγράφουν με λογής χρώματα και επίθετα. Λίγοι όμως πράττουν, ως προς το μέλλον αυτό, το σωστό και το καίριο.

Το πρώτο λοιπόν που αξίζει να αναφερθεί, μια μέρα αφιερωμένη στην εξαιρετη Πανεπιστημιακή διδασκαλία, είναι ότι μια τέτοια διδασκαλία είναι δύσκολο να υπάρξει χωρίς την επαφή του δασκάλου με την επιστημονική ή τεχνολογική έρευνα. Στην ιδεατή μάλιστα περίπτωση, η επαφή αυτή πρέπει να συντηρείται μέχρις ότου ο δάσκαλος εγκαταλείψει την έδρα. Διότι οι καινούργιες γνώσεις είναι εύκολα διαθέσιμες στους ευσυνείδητους δασκάλους. Η συμμετοχή όμως στην επιστημονική έρευνα δίνει ένα ρυθμό και θα 'λεγα μια διάθεση του νου, που εδώ ή εκεί παράγει τη σπίθα της και κινεί τον καλό φοιτητή. Δίκαια λοιπόν, οι προτείνοντες τον σημερινό τιμώμενο, τον ομότιμο καθηγητή του Μετσοβείου Πολυτεχνείου

κ. Πέτρο Κριεζή υπογραμμίζουν ότι «ήταν από τους λίγους πανεπιστημιακούς δασκάλους, τουλάχιστον πριν από την περίοδο της δικτατορίας, που είχαν συνειδητοποιήσει την ανάγκη ανάπτυξης της επιστημονικής έρευνας στην Ελλάδα». Το ότι βέβαια το ερευνητικό και το διδακτικό ταλέντο σπάνια συνυπάρχουν, είναι παγκόσμιο πρόβλημα, που υποκριτικά αγνοείται στα περισσότερα πανεπιστήμια. Από την αδυναμία επικοινωνίας και το πολύπλοκο της εκφράσεως πάσχουν πολλοί προικισμένοι ερευνητές. Με συνέπεια να υποφέρουν γενιές ίσως φοιτητών και φοβούμαι όχι λίγα από τα διδακτικά βιβλία. Το ότι, στην περίπτωση του Βασίλη Ξανθόπουλου και Στέφανου Πνευματικού, η διδακτική και η ερευνητική ικανότης συνυπήρχαν, είναι το πρώτο πράγμα που πρέπει να σημειωθεί· και να σημειωθεί με έμφαση.

Ως προς την ερευνητική τους λοιπόν παρουσία, ο Βασίλης και ο Στέφανος δεν είχαν ούτε μιας στιγμής κενό. Υποθέτω, δεν θα είχαν ούτε αν σεβάσμιοι όπως θα το 'θελε η καλή μοίρα του τόπου άφηναν την καθηγητική έδρα. Διότι η λαμπρή για τόσο νέους ανθρώπους ερευνητική τους επίδοση εκκινούσε από τη βαθύτερη περιέργειά τους να κατανοήσουν τον κόσμο ή έστω ένα μέρος του, από την ανάγκη τους να επικοινωνούν με τη γλώσσα μιας επιστήμης που χαρακτηρίζει τον αιώνα. Πολύ λίγο, και πάντως θα 'λεγα σε νόμιμο βαθμό, ωθούντο από τη φιλοδοξία των καθηγητικών τίτλων. Και από απόσταση ή με ειρωνεία, αντιμετώπιζαν όσα εκφυλιστικά φαινόμενα συνοδεύουν συχνά τον τίτλο αυτό αλλά και τη διεκδίκησή του.

Σ' αυτό το σημείο είναι ανάγκη να σταθεί κανείς σε μερικά καίρια σημεία από την ερευνητική τους βιογραφία. Με το χαμό του Βασίλη Ξανθόπουλου εκλείπει στα 39 της χρόνια, μια μορφή με παγκόσμια αναγνώριση στη Γενική Θεωρία της Σχετικότητας. Πτυχιούχος του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, όταν επιστρέφει εκεί ως επιμελητής το 1980, είχε ήδη σημαντική ερευνητική παρουσία, σε Πανεπιστήμια των Ηνωμένων Πολιτειών και στο Ινστιτούτο Max Planck της Γερμανίας. Το 1982 εκλέγεται έκτακτος Καθηγητής -απ' όσο γνωρίζω, μόνον για λόγους τυπικούς δεν εκλέγεται απευθείας μόνιμος- στο Πανεπιστήμιο Κρήτης. Και το 1987, εν ομοφωνία και με θερμούς επαίνους, καταλαμβάνει την ανώτερη καθηγητική βαθμίδα. Όταν χάνεται από κοντά μας είχε ήδη δημοσιεύσει 54 εργασίες σε διεθνή περιοδικά και περί τις 18 σε πρακτικά συνεδρίων. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα κινούνται πάντα γύρω από τη Γενική Θεωρία της Σχετικότητας ή τη Μαθηματική Φυσική, με ειδικότερη ενασχόληση στην ασυμπτωτική δομή του χωροχρόνου, τις διαταραχές μαύρων οπών και τα ολοκληρώσιμα συστήματα. Από τις κύριες συνεισφορές του παραμένει ωστόσο η ανάπτυξη μεθόδων λύσεων των εξισώσεων του Αϊνστάιν. «Είναι όμορφες γι' αυτό πρέπει να λύνονται», συνήθιζε να λέει, προχωρώντας ένα βήμα πιο πέρα την πίστη του Dirac - ότι οι όμορφες εξισώσεις είναι και αληθινές. «Η επίδραση δασκάλου και μαθητή είναι αμοιβαία», είπε κατά την απονομή του πρώτου βραβείου Κοσμολογίας πριν λίγες μέρες στο Ηράκλειο ο σπουδαίος φυσικός και κάτοχος του βραβείου Νόμπελ Chandrasekhar. «Στα 12 χρόνια της συνεργασίας μου με τον Βασίλη Ξανθόπουλο κέρδισα πολλά, αλλά δεν ξέρω τι κέρδισε εκείνος. Αν λάβει ωστόσο κανείς υπ' όψιν του τον πρόωρο χαμό του, πρέπει να θεωρηθεί ως ένας από τους εξέχοντες ερευνητές της Κοσμολογίας σε παγκόσμιο επίπεδο.»

Έξι χρόνια νεώτερος ο Στέφανος Πνευματικός, επισκέπτης καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Κρήτης και ερευνητής -όπως και ο Βασίλης- στο Ερευνητικό Κέντρο Κρήτης, ήταν ήδη από τους πιο διακεκριμένους Έλληνες επιστήμονες στη Μαθηματική Φυσική. Όταν χάθηκε, επεξεργαζόταν τα πρακτικά ενός Παγκοσμίου Συνεδρίου που ο ίδιος είχε οργανώσει στις αρχές Οκτωβρίου στη Σοβιετική Ένωση. Μια μάλιστα από τις εργασίες που παρουσίασε εκεί αφορούσε στην ηλεκτρική συμπεριφορά του πάγου, πρόβλημα που -εντυπωσιάζοντας ίσως τους μη ειδικούς- παραμένει ανοικτό εδώ και δεκαετίες. Γι' αυτό το «σκάνδαλο», κατά το έγκυρο περιοδικό Nature, η εργασία του Στέφανου ήταν «μια ακτίνα φωτός». Με πολλές δεκάδες δημοσιεύσεων, ομιλίες σε συνέδρια και μονογραφίες, ο Στέφανος άνοιξε δρόμους στις μη γραμμικές διαφορικές εξισώσεις και στα σύγχρονα προβλήματα του χάους, στη φυσική στερεάς κατάστασης και στην εφηρμοσμένη φυσική. Υπήρξε δε από τους πρωτοπόρους στην

Ελλάδα της ειδικότητας που συνήθως καλείται υπολογιστική φυσική. Σε αντίθεση με τον Βασίλη, που έφερε την επιστημονική ή εκπαιδευτική εμπειρία της πέραν του Ατλαντικού ανθίσεως, οι ρίζες του Στέφανου ήταν γαλλικές. Εκεί έκανε τις μεταπτυχιακές του σπουδές και είχε τις πρώτες ερευνητικές εμπειρίες. Αυτή η παρατήρηση δεν γίνεται τυχαία. Το περιβάλλον -στις Ηνωμένες Πολιτείες κυριαρχούν ο θετικισμός και η περιφρόνηση του περιττού, στη Γαλλία διατηρείται πάντα μια περισσότερο θεωρητική ή και φιλοσοφική αντιμετώπιση- επηρεάζει την ίδια την επιστημονική και διδακτική τους προσωπικότητα. Μια άλλη παρατήρηση, που αξίζει να σημειωθεί γιατί δείχνει στην απλότητά της κάτι σοβαρότερο, είναι ότι ο Στέφανος κατέχει εξ αρχής τη χρήση των υπολογιστών και παρακολουθεί την εξέλιξη των συστημάτων τους. Τούτο απαιτεί η ερευνητική του θεματολογία, που έχει το στοιχείο του επίκαιρου. Ο Βασίλης, αντίθετα, εκκινά απ' ό,τι πιο κλασικό και, ίσως, δυσκολότερο στη μαθηματική του απεικόνιση έχει να επιδείξει η σύγχρονη φυσική: τη Γενική θεωρία της Σχετικότητας. Ένα μολύβι και χαρτί ή, στην καλύτερη περίπτωση, ο μαυροπίνακας, είναι τα ερευνητικά του εργαλεία. Καθώς ωστόσο οι καιροί αλλάζουν, ο Βασίλης υποχρεώνεται κι εκείνος - πόσοι άραγε από τους μεγάλους ερευνητές έχουν μείνει με το μολύβι τους; - να συνδιαλλαγεί, και υπό τα πειράγματα των συναδέλφων του να κατακτήσει με την εκπλήσσοσα ιδιοφυΐα του τη χρήση των υπολογιστών στα φυσικά προβλήματα. Είναι το κοινό σημείο στο οποίο, αφού διέγραψε έναν κύκλο, θα συναντηθεί με τον Στέφανο. Οι δολοφονικές σφαίρες θα τους βρουν ενώ προσπαθούν να διδάξουν σε νεότερους ανθρώπους αυτή την απαραίτητη γνώση.

Πριν ωστόσο προσεγγίσει ο ομιλών ό,τι διαχρονικά συνιστά το πλαίσιο μιας εξαιρετικής πανεπιστημιακής διδασκαλίας, είναι ανάγκη να αναμνησθεί λίγο -και αυτή η ανάμνηση ουδέ στιγμή δεν θα πάψει να κυριεύει την ψυχή και τον νου με θλίψη και απόγνωση- λίγα πράγματα για την προσωπικότητα του Βασίλη και του Στέφανου. Και τούτο γιατί στον τόπο μας, και φοβούμαι με αύξουσα ένταση, η παιδαγωγική συνδέεται αποκλειστικά με πτυχία ή επιμορφώσεις, με τίτλους πραγματικούς ή άλλους που αποκτώνται δια της τεθλασμένης. Το ότι όλα αυτά λίγο νόημα έχουν σε προσωπικότητες μίζερες, σε ανθρώπους χωρίς την ψυχή ανοικτή ή με τις ψυχές στεγνές από λογής ανέχειες, είναι πράγματα που δεν λέγονται πια από το φόβο των αντιδράσεων.

Στην προσωπικότητα του Βασίλη και του Στέφανου διέκρινε κανείς εξ αρχής ένα σταθερό άξονα. Την υπερβάλλουσα αφοσίωση σ' ό,τι εκείνοι θεωρούσαν έργο τους. Έργο ερευνητικό ή εκπαιδευτικό, και έργο που είχε γενικότερη σημασία για το πανεπιστήμιο και τον τόπο. Δεν ε γνώριζαν την επιμέτρηση ωραρίων και υποχρεώσεων, μήτε αφήναν πολύ χώρο για την προσωπική τους ζωή. Ήταν φανερό ότι υπάκουαν σε κάποιες εσώτερες αξίες, που όμως θα τις αδικούσε κάποιος αν προσπαθούσε να τις προσδιορίσει. Ο Βασίλης έδινε την εικόνα μιας διαρκούς αθωότητας, έτσι καθώς ήταν πάντοτε εγκάρδιος και ανοικτός, και κάποιες από τις αντιδράσεις του είχαν το χαρακτήρα αφέλειας. Κατά βάθος ήταν, υποπτεύομαι, η άρνησή του να ταυτισθεί με όσα ταπεινά ή εύκολα χαρακτηρίζουν συχνά την εθνική μας ζωή, κι ούτε εκφραζόταν ποτέ με τις αφηρημένες γενικότητες που χαρακτηρίζουν τη ζωή αυτή. Ο Βασίλης δεν κατηγορούσε τα μεγάλα ιδεολογικά ή πολιτικά ρεύματα, είχες όμως την αίσθηση ότι τα προσπερνούσε. Πέραν ωστόσο από την απλότητα, η σκέψη του ήταν απειλητικά διεισδυτική και πρωτότυπη.

Περίεργο όσο κι αν φαίνεται, ο Στέφανος, όντας νεώτερος, είχε συχνά ύφος βαρύ και περίφροντι. Αυτό που στον Βασίλη -η οργανωτική ικανότητα- αναδυόταν ως έκπληξη, στον Στέφανο έλεγε ότι ήταν στοιχείο αναπόσπαστο της προσωπικότητας. Η ήρεμη, συνεχής του εγρήγορση διαρκώς απαιτούσε από τους άλλους. Απαιτούσε εν τούτοις λιγότερα απ' όσα από τον ίδιο τον εαυτό του. Αρκούσε όμως η συνομιλία μ' ένα μεταπτυχιακό φοιτητή, μια αθλητική

συνάντηση ή μια επιτυχία στα ευρωπαϊκά προγράμματα που πάλευε να στεριώσει για να διαχυθεί και του Στέφανου η βαθύτερη παιδικότητα. Ίσως είχε τον εγωισμό του παιδιού, που ήθελε να είναι πρώτος, και να φαίνεται πρώτος, στο παιχνίδι. Ένα ιδιότυπο παιχνίδι, που έδινε έμπνευση στους άλλους, κάποια εσωτερική αίσθηση ηγεσίας που, όπως στον Βασίλη, δεν είχε καμία ιδιοτέλεια αλλά επιβαλλόταν ως δύναμη μυστική και κινητήρια.

Έχοντας, παρά τις διαφορές προσωπικότητας και εμπειρίας, ως άξονα αναφοράς την αφοσίωσή τους στα πανεπιστημιακά πράγματα και ως κριτήριο τα διεθνώς συμβαίνοντα σ' αυτά, δεν είναι περίεργο ότι ο Βασίλης και ο Στέφανος, τα τελευταία ιδίως χρόνια, απαντήθηκαν σ' ένα κοινό σημείο. Ακριβώς όπως δύο παράλληλες που, επειδή η πραγματική γεωμετρία της φυσικής δεν είναι Ευκλείδεια, συγκλίνουν. Το σημείο συγκλίσεως ήταν να αναδείξουν, ιδιαίτερα όσον αφορά στην εκπαιδευτική τους ακτινοβολία, το Πανεπιστήμιο και το Ερευνητικό Κέντρο Κρήτης σε κέντρα διεθνή και με προοπτική στο χρόνο. Η Κρήτη, με τη σπουδαία πολιτιστική παράδοση, το ανοικτό μυαλό των κατοίκων και την επίζηλη γεωγραφική της θέση, είναι ένας τόπος που παρά τον προϊόντα εκφυλισμό των αξιών της - σ' αυτό τον εκφυλισμό εντάσσεται και η ανοχή στην οπλοφορία- αφήνει χώρο για παρόμοια οράματα. Μ' αυτήν την έννοια, όταν οι λέξεις αποκτήσουν κάποτε το πραγματικό τους νόημα, ο Βασίλης και ο Στέφανος ήταν πιο Κρητικοί από εμάς τους Κρήτες, περισσότερο πατριώτες από τους πατριώτες των κενών λόγων, Ευρωπαίοι πριν η έννοια της Ευρώπης χρησιμεύσει ως απειλή ή ως αυταπάτη. Κι ενώ λίγα πράγματα ειπώθηκαν στον Τύπο ή από τους τηλεοπτικούς σταθμούς για την ουσία της ζωής και του θανάτου τους, σ' όσους έχουν ακόμα τη ματιά προς το μέλλον ο συγκλονισμός υπήρξε μεγάλος. Ίσως επειδή εκείνοι, ο Βασίλης και ο Στέφανος, εξέφραζαν σιωπηλά το βαθύτερο, το μόνο ίσως ελληνικό αίτημα: Η παράλληλη Ελλάδα, αυτή του μόχθου, των αξιών και της ευθύνης, να γίνει κάποτε η Ελλάδα.

Καθώς τώρα πρέπει να αναφερθώ στις ειδικότερες αρετές που ανέδειξαν τον Στέφανο και τον Βασίλη σε δασκάλους μοναδικούς, είναι ανάγκη να θυμίσω την ιερότητα που έχει η σχέση δασκάλου-μαθητή, σε κάθε μεγάλο πολιτισμό ή θρησκεία. Για να λειτουργήσει η σχέση αυτή χρειάζεται η υπέρβαση πολλών τυποποιήσεων· και τούτο απαιτεί από τον δάσκαλο μια προσωπικότητα που να εμπνέει και ένα μη οριζόμενο ήθος. Κατά βάθος, δασκάλους αναζητούμε σ' όλη μας τη ζωή: στην επιστήμη, την τέχνη, στα ανθρώπινα. Και ίσως, επειδή εκείνοι σπανίζουν ή τους δολοφονεί η εποχή, η εποχή κι εμείς παραμένουμε χωρίς πυξίδα· ή, στην καλύτερη περίπτωση, με τρεμάμενη τη βελόνα της. Ο πραγματικός δάσκαλος εκκινά από τη βαθύτερη ανάγκη για επικοινωνία, γι' αυτό και είναι ωσάν να κατακτά τη γνώση μαζί με τον μαθητή του.

Την τέχνη ή τη χαρά αυτής της επικοινωνίας, ανθρώπινο ίσως αίσθημα εξίσου αυθεντικό όσο και ο έρωτας, ο Βασίλης και ο Στέφανος διέθεταν στο έπακρο.

Τον Βασίλη, παρ' όλο που και Πρόεδρος του Τμήματος, το αίσθημα της ευθύνης και οι διδακτικές του αρετές επιφόρτιζαν συνήθως με αυτά που λέγονται βαριά μαθήματα. Εισαγωγική φυσική ή μαθηματικά, εκεί στο μεγάλο αμφιθέατρο, που θα είχε την πικρή μοίρα να φέρει από την ημέρα του χαμού το όνομά του. Οι πρωτοετείς δεν διέκριναν την ιδιότητα του, έτσι καθώς απλός και ανεπιτήδευτος έσβηνε τον πίνακα. Σε λίγα λεπτά ωστόσο, το νευρώδες, χαρισματικό ύφος του Βασίλη κατακτούσε το απείθαρχο ακροατήριο. Μετά το τέλος του μαθήματος, οι φοιτητές έμεναν ώρα πολύ στην αίθουσα ή τους διαδρόμους, με τον δάσκαλο ανάμεσα τους να χειρονομεί ή να τους πείθει μ' ένα από τα αγαπημένα του αριθμητικά παραδείγματα. «Υπάρχουν πολλά επίπεδα γνώσης» παρατηρεί ο ίδιος, «από την απλή απομνημόνευση έως τη δυνατότητα χρήσης των εννοιών, και από τη δυνατότητα συμμετοχής σε επιστημονική συζήτηση έως τη συνεισφορά στην ερευνητική προσπάθεια».

Σε όλες τις διαδικασίες, που απαιτούσαν τα επίπεδα αυτά, η παρουσία του Βασίλη ήταν σταθερή και, θα έλεγε, αβίαστη. Εκεί αναδείκνυε τις αρετές που χαρακτηρίζουν τον

πανεπιστημιακό δάσκαλο μακράν της έδρας. Στα μεταπτυχιακά μαθήματα, το πρόγραμμα σπουδών, την επιλογή του διδακτικού βιβλίου -που, η ισορροπία του εφησυχασμού ή των συμφερόντων θέλει να είναι ένα και μοναδικό- στη δουλειά τη διανοητική που χρειάστηκαν για να ανθίσουν οι Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Κάπου εκεί, στις πέραν των καθιερωμένων εκπαιδευτικές υποχρεώσεις τους, ο Βασίλης συναντήθηκε με τον Στέφανο. Εκείνος είχε ήδη οργανώσει πολλά θερινά σχολεία για φοιτητές, προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς, στο Πανεπιστήμιο του Αιγαίου. «Είχε το χάρισμα να μεταδίδει τη δική του ενόραση και δίψα για γνώση στους μαθητές του», γράφηκε από τους ίδιους. Ενώ όμως ο Βασίλης το ενδιαφέρον του για τους φοιτητές έκρυβε υπό ένα ύφος πατρικής αυστηρότητας -κυρίως λόγω των συνδικαλιστικών τους ανομιών- ο Στέφανος αφηνόταν περισσότερο στις προσωπικές σχέσεις. Ήταν φίλος για πολλούς από αυτούς, απαιτητικός αλλά και οικείος, συμπαίκτης τους στις αθλητικές συναντήσεις, έμφορτος ωστόσο πάντοτε από το πρωταρχικό του όραμα: Να καταστούν οι φοιτητές ικανοί για τους ευρύτερους ορίζοντες, της επιστήμης και της Ευρώπης. «Κατέστησε την πόλη», αναφέρεται σε ψήφισμα της πόλης της Σάμου, «πνευματικό κέντρο Μαθηματικής και Φυσικής Σκέψεως διεθνώς ανεγνωρισμένο».

Ένα παρόμοιο όραμα, ακατανόητο ίσως από πολλούς στη σημερινή Ελλάδα. είχε συνεπάρει τον Βασίλη, τον Στέφανο και μερικούς άλλους απ' το Πανεπιστήμιο και το Ερευνητικό Κέντρο Κρήτης. Ένα θερινό Σχολείο Φυσικής είχε ήδη αφήσει ελπίδες λαμπρής προοπτικής, και σχεδιαζόταν το ευρωπαϊκό του αντίστοιχο. Εκείνο το βράδυ -το μοιραίο βράδυ- φοιτητές και συνάδελφοι παρακολουθούσαν ένα σεμινάριο υπολογιστικής φυσικής, προσηλωμένοι στις οθόνες των υπολογιστών. Κάπου κοντά, εκείνος όπλιζε ύπουλα το όπλο του, που έμελλε να σημαδέψει τους δασκάλους του, τους μόνους ίσως δασκάλους του, και να φτωχύνει το όραμα και τον τόπο.

Έστω με σφιγμένη την καρδιά και τα διαρκή δάκρυα για τους χαμένους, είναι ανάγκη να θυμηθούμε την εικόνα. Ο Βασίλης και ο Στέφανος, ερευνητές και δάσκαλοι, δολοφονούνται από το ψυχικό σκοτεινιάσμα ενός φοιτητή που είχαν στηρίξει με ενδιαφέρον και υπομονή. Η τραγωδία αυτή εκτυλίσσεται σε πανεπιστημιακό χώρο -στην εκκλησιά, ποιος να 'ναι ο κίνδυνος; ρωτά ο Eliot- που έχει μάλιστα την ιδιοτυπία να είναι κτισμένος στα ερείπια διαδοχικών πολιτισμών. Και εκτυλίσσεται την ώρα εθελοντικού, βραδινού μαθήματος, σ' ό,τι πιο σύγχρονο έχει να επιδείξει η τεχνολογική γνώση· κι επίσης σ' ό,τι ευγενέστερο -τις επιστημονικές ανταλλαγές- έχει κερδίσει η θαμπή ευρωπαϊκή μας ταυτότητα. Ο Στέφανος και ο Βασίλης, κείτονται αιμόφυρτοι μπροστά στο μαυροπίνακα, με μάρτυρες πολλούς φοιτητές, με μάρτυρα το μέλλον. Ένας τρίτος, ο Σωτήρης Περσίδης, θα ζήσει -και όλοι εμείς μαζί του- μήνες αγωνίας, επειδή τραυματίστηκε προσπαθώντας να εμποδίσει τις σφαίρες που ερχόταν από το πουθενά. Μετά την τραγωδία, το Πανεπιστήμιο και το Ερευνητικό Κέντρο περνούν στιγμές μοναξιάς και με την απειλή επικρεμάμενη. Με πείσμα ωστόσο να σταθούν και να συνεχίσουν. Καθώς η κάθαρση επέρχεται, εκείνος που έφερε την τραγωδία στους άλλους και τον εαυτό τον θα ευρεθεί, μόνος και ποιος ξέρει με πόσο βασανιστικές τις Ερινύες, σε ένα βουνό απόκρημνο. Ο αέρας εκεί ήταν παγωμένος και πουλιά δεν υπήρχαν.

Δεν γνωρίζω αν, σε ολόκληρο τον κόσμο, παρόμοια τραγωδία έχει τόσες διαστάσεις ή τέτοιους ορατούς συμβολισμούς. Σε κανένα από μας δεν αρμόζουν τα μεγάλα λόγια, και το Πανεπιστήμιο Κρήτης έχει χαρακτηρίσει εκείνη την ημέρα ως «ημέρα οδύνης και χρέους». Ως προς την οδύνη, δεν έχει κανείς να προσθέσει, άλλα. Όσο για το χρέος, αποτελεί μια ηθική στάση που εκκινά εκ των ένδον και δεν επεξηγείται. Η σημερινή απονομή, δεν τιμά απλώς έναν σπουδαίο δάσκαλο. Υποθέτω ότι επιθυμεί παράλληλα να ενισχύσει όσους ακολουθούν το δρόμο του διδακτικού -αλλά και του άλλου, του ευρύτερου- χρέους.

Καιρό τώρα συλλογίζομαι ότι η Ελλάδα, η Ελλάδα η πραγματική, υπάρχει όχι επειδή

κινείται ως σύνολο θεσμών ή έκφραση πολιτική, αλλά από αιχμές, αιχμές ανθρώπων που πράττουν το ορθό και το δύσκολο.

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 11-12-1991